

**BRITAN VA AMERIKAN INGLIZ TILIDA MODAL FE'LLARNING
FUNKSIONAL XUSUSIYATLARINING NAZARIY-QIYOSIY TAHLILI**

Yuldasheva Durдона Rixsitillayevna,
Alfraganus universiteti 1-kurs magistranti,
Toshkent shahri 26-maktab ingliz tili o'qituvchisi,
Toshkent, O'zbekiston
E-mail: durdonabou@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18721339>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Britaniya ingliz tili (*British English*) va Amerika ingliz tili (*American English*)da modal fe'llarning qo'llanish xususiyatlari, ularning uchrash chastotasi hamda funksional-taqsimiy farqlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Modal fe'llar tilning grammatik va pragmatik tizimida muhim o'rin egallab, nutqda ehtimollik, majburiyat, imkoniyat va munosabatlarni ifodalash vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotda zamonaviy tilshunoslik nazariyalari, xususan funksional grammatika va korpus lingvistika yondashuvlariga tayangan holda Britaniya va Amerika ingliz tillaridagi modal fe'llarning ishlatilish tendensiyalari yoritiladi. Tahlil natijalari ushbu ikki variant o'rtasida stilistik va pragmatik tafovutlar mavjudligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: modal fe'llar, Britaniya ingliz tili, Amerika ingliz tili, uchrash chastotasi, funksional grammatika, qiyosiy tahlil.

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются особенности употребления модальных глаголов в британском (*British English*) и американском (*American English*) вариантах английского языка, их частотность и функционально-распределительные различия. Модальные глаголы занимают важное место в грамматической и прагматической системе языка, выступая средством выражения вероятности, обязательства, возможности и отношения в речи. В исследовании на основе современных лингвистических теорий, в частности функциональной грамматики и корпусной лингвистики, освещаются тенденции использования модальных глаголов в британском и американском английском. Результаты анализа показывают наличие стилистических и прагматических различий между этими двумя вариантами.

Ключевые слова: модальные глаголы, британский английский, американский английский, частотность, функциональная грамматика, сопоставительный анализ.

Abstract. This article theoretically analyzes the features of modal verb usage in British English and American English, their frequency of occurrence, and their functional-distributive differences. Modal verbs hold a significant place in the grammatical and pragmatic system of a language, serving in speech as a means of expressing probability, obligation, ability, and attitude. Drawing on modern linguistic theories, particularly the approaches of functional grammar and corpus linguistics, the study highlights trends in the use of modal verbs in British and American English. The results of the analysis indicate that stylistic and pragmatic distinctions exist between these two variants.

Keywords: modal verbs, British English, American English, frequency of occurrence, functional grammar, comparative analysis.

Kirish. Ingliz tili dunyo miqyosida keng tarqalgan bo'lib, uning hududiy variantlari orasida Britaniya va Amerika ingliz tillari yetakchi o'rin egallaydi. Ushbu variantlar o'rtasidagi farqlar fonetika, leksika va grammatika sathlarida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, modal fe'llarning qo'llanishi mazkur farqlarning muhim grammatik ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Modal fe'llar nutq egasining voqelikka bo'lgan munosabatini, bahosini va subyektiv pozitsiyasini ifodalovchi asosiy vositalardan sanaladi [1, 99]. Shuning uchun

ularning qiyosiy tahlili ingliz tilining variantologik xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Zamonaviy tilshunoslikda modal fe'llar tilning muhim funksional-grammatik kategoriyalaridan biri sifatida qaraladi. Ular nutq egasining bayon etilayotgan voqea-hodisaga bo'lgan munosabatini ifodalab, subyektiv baholash, ehtimollik darajasi, majburiyat yoki ruxsat kabi ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi. Modal fe'llar grammatik shakl bo'lishi bilan birga semantik va pragmatik yuklama ham tashiydi, shu bois ularning tadqiqi ko'p qatlamli yondashuvni talab etadi [1, 99].

An'anaviy grammatika doirasida modal fe'llar can, may, must, shall, will, could, might, should, would kabi yordamchi fe'llar guruhi sifatida talqin qilinadi. Ular mustaqil leksik ma'noga ega bo'lmasdan, asosiy fe'l bilan birgalikda kelib, gapning umumiy modal mazmunini belgilaydi [2, 54]. Ushbu yondashuvda modal fe'llar odatda to'rt asosiy semantik guruhga ajratiladi: majburiyat, imkoniyat, ehtimollik va ruxsat. Funksional grammatika nazariyasida esa modal fe'llar nutqning kommunikativ maqsadi va pragmatik konteksti bilan chambarchas bog'liq holda tahlil qilinadi. Bu yondashuvga ko'ra, modal fe'llar gapning formal tuzilishidan tashqari, nutq vaziyati, so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar hamda madaniy omillar bilan belgilanadi [3, 78]. Aynan shu jihat Britaniya va Amerika ingliz tillarida modal fe'llarning turlicha qo'llanishini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tilshunos olim M.A.K. Halliday modalitetni tilning interpersonal funksiyasi doirasida izohlaydi. Uning fikricha, modal fe'llar so'zlovchining bayon qilinayotgan axborotga bo'lgan ishonch darajasi, majburiylik yoki ehtimollikni bildiradi va shu orqali shaxslararo munosabatlarni tartibga soladi [4, 112]. Halliday nazariyasida modal fe'llar nutqdagi ijtimoiy rollar va kommunikativ strategiyalarni ochib beruvchi markaziy birliklar sifatida baholanadi. Shuningdek, Frank Palmer tomonidan ishlab chiqilgan modalitet nazariyasida modal fe'llar epistemik va deontik modalitet turlariga ajratiladi. Epistemik modalitet ehtimollik va taxminni, deontik modalitet esa majburiyat va ruxsatni ifodalaydi [5, 63]. Ushbu tasnif Britaniya va Amerika ingliz tillarida must, have to, might, can kabi modal fe'llarning semantik farqlarini aniqlashda samarali nazariy asos hisoblanadi.

Zamonaviy korpus lingvistika tadqiqotlari esa modal fe'llarning nazariy talqinini statistik ma'lumotlar bilan boyitadi. Korpus yondashuvi modal fe'llarning real nutqdagi uchrash chastotasi, uslubiy qatlamlar bo'yicha taqsimlanishi va kontekstga bog'liq o'zgarishlarini aniqlash imkonini beradi [6, 91]. Bu yondashuv nazariy xulosalarni empirik dalillar bilan mustahkamlashga xizmat qiladi. Demak, modal fe'llarning nazariy talqini an'anaviy grammatik yondashuv, funksional grammatika, pragmatika va korpus lingvistika kesishmasida shakllanadi. Ushbu kompleks yondashuv Britaniya va Amerika ingliz tillarida modal fe'llarning o'ziga xos xususiyatlarini chuqurroq va tizimli tahlil qilish imkonini beradi.

Metodologiya. Tadqiqotda sinxron va diakron tahlil metodlari uyg'unligidan foydalanildi. Asosiy ma'lumotlar bazasi sifatida ingliz tilining standartlashtirilgan korpuslari olindi:

Diakronik tahlil uchun Brown korpuslari oilasi (1960-yillardagi Amerika va Britaniya ingliz tili uchun Brown va LOB; 1990-yillar uchun Frown va FLOB) tahlilga tortildi. Sinxron tahlil uchun Zamonaviy Amerika Ingliz Tili Korpusi (COCA) va Britaniya Milliy Korpusi (BNC) tahlil qilindi.

Tahlil davomida 9 ta markaziy modal fe'l hamda ularga muqobil sifatida ishlatiluvchi yarim modallar (have to, be going to, want to/wanna, need to) qiyoslandi. Chastota ko'rsatkichlari har bir million so'zga nisbatan (pmw - per million words) hisoblab chiqildi.

Natijalar. Korpus ma'lumotlari tahlili modal fe'llar chastotasida sezilarli tafovutlarni yuzaga chiqardi. AmE va BrE da modal fe'llarning o'rtacha ishlatilish chastotasi (har 1 million so'zga) quyidagi jadvalda aks ettirilgan (Leech, 2003 va Biber, 2004 ma'lumotlari asosida umumlashtirilgan):

I-jadval

Modal Fe'l	AmE Chastotasi (pmw)	BrE Chastotasi (pmw)	O'zgarish tendensiyasi (so'nggi 50 yilda)
Will	3,100	2,950	Nisbatan barqaror, AmE da biroz yuqori
Would	2,750	2,600	Qisman pasayish
Can	2,300	2,150	Barqaror o'sish (ayniqsa og'zaki nutqda)
Could	1,550	1,450	Barqaror
May	600	850	Ikkala variantda ham keskin pasayish
Should	800	1,100	BrE da faolroq saqlanib qolgan
Must	450	650	Juda keskin pasayish (deontik ma'noda)
Might	400	550	Pasayish
Shall	100	250	AmE da deyarli yo'qolib bormoqda

Jadvaldagi asosiy farqlarni quyidagicha izohlanadi:

Deontik modallikning tanazzuli sifatida *Must* va *shall* fe'llari Amerika ingliz tilida o'z o'rnini to'liq *have to* va *be going to* tuzilmalariga bo'shatib bermoqda. Britaniya variantida esa bu fe'llar, garchi kamaygan bo'lsa-da, rasmiy yozishmalar va akademik matnlarda o'z o'rnini saqlab turibdi.

Epistemik modallikning ustunligi asnosida har ikki dildagi saqlanib qolayotgan modal fe'llar (*may*, *might*, *must*) ko'proq majburiyat yoki ruxsatni emas, balki xulosa va ehtimollikni (epistemic modality) bildirish uchun ishlatilmoqda.

Muhokama. Keltirilgan natijalar shuni ko'rsatadiki, Amerika va Britaniya ingliz tili o'rtasidagi grammatik farqlar leksik farqlarga qaraganda chuqurroq tizimli siljishlarni boshidan kechirmoqda. C. Mair (2006) ta'kidlaganidek, bu o'zgarishlar quyidagi sotsiolingvistik jarayonlar mahsulidir:

Demokratlashtirish ya'ni jamiyatdagi ierarxik munosabatlarning yumshashi tilga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. Buyruq va qat'iy ruxsatni bildiruvchi *must* va *may* o'rniga, tarmoqli va maslahat ohangiga ega bo'lgan *should* yoki leksik muqobillar tanlanmoqda. AQSh jamiyati bu borada tezkorroq bo'lgani uchun chastota farqi yaqqol seziladi.

Og'zakilashuv asosida yozma nutqning og'zaki nutqqa yaqinlashishi. Yarim modallar (*have to*, *be supposed to*) og'zaki nutqda qulayroq grammatik xususiyatlarga ega (zamon va shaxsga ko'ra o'zgarishi).

Grammatikalizatsiya jarayonida ingliz tili analitik til sifatida yangi yarim modal tuzilmalarni to'liq grammatik vositalarga aylantirmoqda. Bu ayniqsa ingliz tilini qiyosiy o'qitishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki talabalar an'anaviy grammatika kitoblaridagi qoidalardan ko'ra, real korpus ma'lumotlariga asoslangan tilni o'rganishlari zarur (masalan, *shall I? o'rniga should I?*).

Britaniya va Amerika ingliz tillarida modal fe'llarning taqsimlanishi ularning grammatik me'yorlari, pragmatik strategiyalari hamda nutq madaniyati bilan bevosita bog'liq. Korpus lingvistika tadqiqotlari ushbu ikki variantda ayrim modal fe'llarning qo'llanish chastotasi va funksional yuklamasi sezilarli darajada farqlanishini ko'rsatadi [1, 99]. Xususan, Britaniya ingliz tilida an'anaviy va rasmiy modal shakllar nisbatan barqaror saqlanib qolgan bo'lsa, Amerika ingliz tilida soddalashgan va pragmatik jihatdan aniqroq shakllar ustunlik qiladi.

Britaniya ingliz tiliga xos xususiyatlardan biri *shall* modal fe'lining rasmiy va normativ nutqda faol qo'llanishidir. Ushbu fe'l ko'pincha qonuniy hujjatlar, rasmiy ko'rsatmalar va takliflarni ifodalashda ishlatiladi.

Masalan: *The applicant shall submit all required documents before the deadline.*

Bu jumlada *shall* majburiyat va normativ talabni aniq ifodalaydi. Amerika ingliz tilida esa mazkur vazifani asosan *will* yoki *must* bajaradi:

The applicant will submit all required documents before the deadline.

Bu holat Amerika variantida rasmiy nutqning nisbatan soddalashtirilganini ko'rsatadi [2, 84]. Shuningdek, Britaniya ingliz tilida ehtiyotkorlik va bilvosita munosabatni ifodalovchi *might* va *ought to* modal fe'llari keng qo'llanadi.

Masalan: *You might consider revising the proposal.*

Bu jumlada so'zlovchi o'z fikrini yumshoq va maslahat tarzida bildiradi. Amerika ingliz tilida esa ko'pincha aniqroq va bevosita shakl tanlanadi:

You should revise the proposal.

Bu yerda nutq pragmatik jihatdan qat'iyroq tus oladi [3, 41].

Amerika ingliz tilining muhim xususiyatlaridan biri *have to* modal konstruktsiyasining yuqori chastotada ishlatilishidir. Ushbu shakl majburiyatni kundalik va norasmiy nutqda ham aniq ifodalash imkonini beradi:

I have to finish this report today.

Britaniya ingliz tilida esa bunday vaziyatlarda ko'proq *must* yoki *should* ishlatiladi:

I must finish this report today.

Bu farq Amerika ingliz tilida pragmatik aniqlik va nutqning soddalashuvi kuchli ekanligini ko'rsatadi [4, 129].

Imkoniyatni ifodalovchi can modal fe'li ham Amerika ingliz tilida nisbatan faolroq qo'llanadi:

Can you help me with this task?

Britaniya ingliz tilida esa xushmuomalalik va ijtimoiy masofa saqlanishi uchun ko'pincha could tanlanadi:

Could you help me with this task?

Bu misollar Britaniya nutqida yumshatuvchi pragmatik strategiyalar ustuvor ekanini tasdiqlaydi [5, 67].

Korpus ma'lumotlariga asoslangan tadqiqotlar (jumladan, British National Corpus va Corpus of Contemporary American English) shuni ko'rsatadiki, Britaniya ingliz tilida epistemik modalitetni ifodalovchi shakllar ko'proq uchrasa, Amerika ingliz tilida deontik va dinamik modal shakllar ustunlik qiladi [6, 91]. Bu esa ikki variant o'rtasidagi kommunikativ ustuvorliklar farqini ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, Britaniya ingliz tilida modal fe'llarning taqsimlanishi ehtiyotkorlik, bilvositalik va rasmiylikka yo'naltirilgan bo'lsa, Amerika ingliz tilida aniqlik, soddalik va pragmatik bevositalik ustuvor hisoblanadi. Ushbu farqlar modal fe'llarning real nutqdagi funksional yuklamasini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Britaniya va Amerika ingliz tillarida modal fe'llarning uchrash chastotasi va taqsimlanishi ularning funksional va pragmatik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq. Modal fe'llar orqali ikki variantning kommunikativ strategiyalari va madaniy nutq modellari namoyon bo'ladi. Ushbu tadqiqot natijalari ingliz tili grammatikasini qiyosiy o'rganishda hamda xorijiy tilni o'qitish jarayonida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni tasdiqlaydiki, ingliz tilidagi modal fe'llar tizimi turg'un emas va u doimiy evolyutsiya holatidadir. Britaniya va Amerika ingliz tilida yadroviy modal fe'llar chastotasi pasayib borayotgan bo'lsa-da, AmE bu grammatik siljishda yetakchilik qilmoqda (innovatsion markaz sifatida), BrE esa nisbatan konservativ xususiyat namoyon etmoqda. Kelgusi tadqiqotlarda ushbu o'zgarishlarning akademik va badiiy diskurslardagi taqsimlanishini mikrodarajada tahlil qilish, shuningdek, ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasiga qanday ta'sir qilishini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Pearson Education.
2. Coates, J. (1983). *The semantics of the modal auxiliaries*. Croom Helm.
3. Collins, P. (2009). *Modals and quasi-modals in English*. Rodopi.

4. Davies, M. (2008). *The Corpus of Contemporary American English (COCA)*. <https://www.english-corpora.org/coca/>
5. Leech, G. (2003). Modality on the move: The English modal auxiliaries 1961-1992. In R. Facchinetti, M. Krug, & F. Palmer (Eds.), *Modality in contemporary English* (pp. 223–240). Mouton de Gruyter.
6. Leech, G., Hundt, M., Mair, C., & Smith, N. (2009). *Change in contemporary English: A grammatical study*. Cambridge University Press.
7. Mair, C. (2006). *Twentieth-century English: History, variation and standardization*. Cambridge University Press.
8. Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English modals* (2nd ed.). Longman.

